

veszi a 16. századtól napjainkig azokat a forrásokat, szövegközléseket, melyekben a pápa, illetve kaluger szó először fordul elő az ortodox lelkészek és szerzetesek formális szerepkörét tükrözve.

A magyar népi hiedelemvilág román papjának hiedelemkörét bemutató tanulmányt az igen gazdag *Forrás- és irodalomjegyzék* fejezet követi. A *Gyűjtőpontok, adatközlők és gyűjtők jegyzéke* önmagában is hatalmas, nagy pontosságot, odafigyelést igénylő munka, mely világosan tükrözi azt, hogy a magyar nyelvterület mely régióinak hiedelemköre adatolt gazdagabban, melyik kevésbé, és hogy vidékenként a téma kapcsán végzett terepmunka mikortól vált intenzívvé. A *Szójegyzék* a szövegtári anyagban előforduló nem köznyelvi vagy idegen nyelvű szavak jelentését ismerteti. A *Helynévjegyzék* a hiedelemszövegekben

előforduló helynevek magyar és román nyelvű változatát közli, melyet annak a megyének a neve követ, ahol az illető helység található. A *Tárgymutató* a román pap hiedelemköréhez kapcsolódó fontosabb kifejezések, akciók, tárgyak szövegenkénti előfordulását ismerteti. A kötetet román és magyar nyelvű összegzés zárja.

Befejezésül még egyszer szeretném hangsúlyozni a kötet jelentőségét, hiánypótló jellegét és azt, hogy a szakmán belül Czégyenyi Dóra az első, aki vállalja és sikeresen el is végzi a mágikus erejű pap (román pap) a romániai magyar népi kultúrában betöltött szerepének szintézis jellegű bemutatását, ismertetését, hasznos és izgalmas olvasmányt kínálva nemcsak a szűkebb szakma, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is.

Balássy Szabó Enikő

Egy magyar tematikájú német néprajzi évkönyv

*Jahrbuch für Europäische Ethnologie 8. Ungarn. Szerk. Daniel Drascek
Verlag Ferdinand Schöningh. Paderborn 2013. 352 old.*

Az Európai Etnológia Évkönyve (*Jahrbuch für Europäische Ethnologie*) az 1876-ban alapított *Görres Társaság* néprajzi kiadványa. A 2013-as kiadás Magyarországot, a magyarságot és a magyar néprajzkutatás eredményeit helyezi a középpontba.

Daniel Drascek szerkesztői bevezetője után Balogh Balázs és Borsos Balázs a magyar néprajzkutatás jelenét, intézeteit, kutatási irányait és interdiszciplináris kapcsolatait mutatja be (Balázs Balogh – Balázs Borsos: *Zur gegenwärtigen Situation der ungarischen Ethnologie. Institutionen – Forschungsrichtungen – interdisziplinäre Beziehungen* 9–16). Az olvasó képet kaphat a főbb kutatási irányzatokról, az eddigi eredményekről és a jövőbeli tervekről is. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének bemutatásában kitérnek az intézményen belül működő egyes témacsoportok (társadalomnéprajzi, folklór, etnológiai) tevékenységére, azok múltbéli, jelenkori és tervezett

kutatásaira, kiadványaira is. A múzeumokról szóló rész után a budapesti, debreceni, miskolci, pécsi és szegedi néprajz- és kulturális antropológia tanszkek mellett a határon túli néprajzi felsőoktatás (pl. a kolozsvári) is említésre kerül.

Borsos Balázs írásában (Balázs Borsos: *Kulturregionen des ungarischen Sprachgebietes. Der Volkskunde Atlas von Ungarn und die Methode der Clusteranalyse*, 17–54.) a magyar nyelvterület tájegységeit ismerteti a Magyar Néprajzi Atlasz adatainak számítógépes klaszteranalízisével. A kutatás módszerének és eredményeinek felvázolása után bemutatja a nagy magyar tájegységeket és tagolódásukat. Az atlaszban is bemutatott nyugati, északi, középső és keleti nagyrégió mellett a számítógépes elemzés által generált ötödik régió, az átmeneti (az Alföld keleti-északkeleti, Erdéllyel határos része) is említésre kerül. (A kutatás eredményeiről bővebben Borsos Balázs: *A magyar népi*

kultúra regionális strukturája: a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgoása fényében. I–II. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp. 2011)

Liszka József a szakrális kisemlékek magyar néprajzi kutatását elemzi (József Liszka: *Die Erforschung sakraler Kleindenkmäler in der ungarischen Ethnologie. Ergebnisse und Perspektiven*, 55–84), különös tekintettel az eddigi eredményekre és a jövőbeli perspektívákra. A kutatástörténeti összefoglalót a tipológiai megközelítéssel és a legfontosabb terminológiai kérdésekkel foglalkozó rész követi, majd a földrajzi, historiográfiai, illetve tartalmi és funkcionalista megközelítéseket fejti ki bővebben. Ezek mellett a síremlékek, illetve a perifériális szakrális kisemlékek (balesetek helyszínére állított emlékek, háborús emlékművek, kopjafák) is szerepet kapnak a tanulmányban, amely befejezésként a kutatások szervezett formáit és a jövőbeli perspektívákat ismerteti.

Bárth Dániel az ördögűző Rókus testvér kapcsán mutatja be az exorcizmust, a 18. század közepi népi vallásosságot és a katolikus felvilágosodást (Dániel Bárth: *Pater Rochus, der ungarische Gassner. Exorzismus, Volksfrömmigkeit und Katholische Aufklärung in Südungarn um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, 85–100.). A tanulmány Johann Joseph Gassner, az 1700-as évek közepén élt német ördögűzővel von párhuzamot, amikor Szmendrovich Rókus tevékenységét elemzi. A két pap személyiségének bemutatása mellett a szerző a betegségekről való korabeli felfogást, az ördögűzők által használt kézikönyveket is ismerteti. Ezenkívül bemutatja a katolikus felvilágosodásnak és a népi vallásosságnak az exorcizmushoz való viszonyát. (A kutatás magyar nyelven is olvasható: Bárth Dániel: *Ördögűző Rókus testvér. Képek egy 18. századi zombori ferences életéből*. In: Óze Sándor–Medgyesy-Schmikli Norber (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. 1–2. PPKE BTK–METEM. Piliscsaba–Bp. 2005. 271–287.)

Barna Gábor Árpádházi Szent Margit szentté avatása kapcsán mutatja be a 20. századi társadalmi, politikai és vallási állapotok jelentőségét

(Gabor Barna: *Wie wird eine Heiligenverehrung aufgebaut? Die Bedeutung der gesellschaftlichen, politischen und religiösen Umstände bei der Heiligsprechung der heiligen Margarete (1242-1271) aus dem Arpadenhaus in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, 101–144). A szerző alaposan körbejárja a tanulmány címében szereplő kérdést (*Hogyan épül fel egy szent tisztelete?*): előbb Szent Margit életét, majd a szentté avatási kísérletek hétszáz éves történetét mutatja be. Ezt követi a századforduló társadalmának és egyházi életének ismertetése, illetve a Margit-kultusz szolgálatában álló tudomány és irodalom szerepét taglaló rész. A 20. századi szentté avatási procedúra mellett a sajtóvisszhangot, a szépirodalom támogató szerepét, a kultusz térbeli kötődését (építészet, képzőművészet) és a népi vallásosságra gyakorolt hatását is megismerhetjük. Bemutatásra kerülnek különböző mozgalomok, rendezvények, imameghallgatásokról és gyógyulásokról szóló levelek is. *A magyar szent évek* alcímet viseli a szentté avatás politikáját bemutató tanulmányrész, melyben a procedúrának kedvező korabeli társadalmi és politikai légkört jellemzi a szerző. A tanulmány révén a 19–20. század fordulójának magyarországi hitéletébe, népi vallásosságába is betekintést nyerhetünk.

Tüskés Gábor tanulmánya a Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című művében fellelhető miniatűr elbeszélések kapcsán az ismeretlen eredetű forrásokról értekezik (Gabor Tüskés: *Kelemen Mikes (1690-1761). Unbekannte Quellen zu den Erzählungen in den „Briefen aus der Türkei“*, 145–172). A tanulmányból megismerhetjük a Mikes-kutatás eddigi eredményeit, az újabb szempontokat és módszereket, az új forrásokat és szövegváltozatokat, illetve bemutatásra kerülnek az említett irodalmi eredetű elbeszélések is. Továbbá a szerző felvázolja a Mikes Kelemen műveivel foglalkozó kultúratudományi kutatások jövőbeli feladatait és perspektíváit is. (A tanulmány magyar nyelven is olvasható: Tüskés Gábor: *A Törökországi levelek elbeszéléseinek forrásaihoz*. Irodalomtörténeti Közlemények 116. évf. 5. sz. 2012. 483–507.)

Gerhard Seewann a magyarországi svábok történetének néhány központi elemét ismerteti

(Gerhard Seewann: *Die ungarischen Schwaben. Einige zentrale Aspekte ihrer Geschichte, 173–198.*) Mindenek előtt a „sváb” népnév és az ahhoz kapcsolódó identitás kialakulásának történetét, illetve a német nyelvterületről érkező népcsoportok vándorlását és letelepedésüket mutatja be. Ezután a 18. századi német betelepődést, gazdasági sikerességüket emeli ki, és képet kaphatunk arról is, hogy miként bomlott fel a magyar falvak etnikai aránya a svábok betelepődése után. A tanulmány kitér a magyarok és a telepések közötti kapcsolatokra és a nemzetépítés korszakára, a felerősödő elmagyarosodási folyamatokra. A szerző bemutatja a szimbiotikus identitásvariációkat, a telepési struktúrát és az asszimiláció folyamatát, majd ismerteti az első világháború utáni etnikai mobilizációt és a különböző csoportok kialakulását is. Kiderül, hogy a korszakban a korábban domináns *hungarus öntudat* egyes esetekben a német identitás felé tolódott el, ami számos konfliktushoz vezetett, és indokolt szolgáltatott a későbbi kollektív megbélyegzéseknek, kitelepítéseknek is.

Michael Prosser-Schell a dunai svábok néprajzi vizsgálatával, annak egyes alapvető és példamutató problémáival foglalkozik tanulmányában (Michael Prosser-Schell: *Völkskunde/Europäische Ethnologie und die „Donauschwaben”-Forschung. Ausgewählte prinzipielle und exemplarische Probleme, 199–211.*), mely két jelentős korszakra, az 1920 és 1933, illetve az 1946 és 1950 közötti évekre koncentrál. Bemutatásra kerül Bleyer Jakabnak a szerepe is, aki a Magyarországi Német Népmevelődési Egyesület létrehozásával a magyar hazához való ragaszkodás mellett a saját, német kulturális örökségnek a megtartását népszerűsítette. 1929-től megjelent az egyesület kiadványa, a *Deutsch-Ungarisch Heimatsblätter*, melyben a német kisebbség szokásait, hagyományait, kulturális örökségét, illetve a magyar–német kultúrkapcsolatokat mutatták be. A tanulmány második része a háború utáni kulturális és etnikus identitás problémáira koncentrál, amely az 1946–1950-es időszakot, a megbélyegzett, kitelepített, illetve a hazatérő németek példáin mutatja be. Kiemeli a

korabeli zárandokutak szerepét és a vonatkozó kutatásokat, ugyanis a Németországba kitelepítettek ilyen alkalmakkor élhették meg dunai sváb identitásukat. A tanulmány emellett rámutat az 1950 után hazatértekről készült vizsgálatokra is.

Schell Csilla a svábok kitelepítésének 1989 utáni emlékműveiről értekezik (Csilla Schell: *„Pro Memoria”. Denkmäler als Erinnerung an die Vertreibung in Ungarn seit der Wende, 212–230.*), bemutatva a szimbolikus térért és annak újbóli benépesítéséért folytatott harcot a rendszerváltás utáni Magyarországon, amivel összhangban van egy új, a svábok kitelepítése köré szerveződő emlékezetkultúra is. Ezt követően a szerző ismerteti a kitelepítés képi megjelenítésének formáit, az emlékműveket, illetve a kutatások bizonytalan fogalomhasználatát az eseményekkel kapcsolatban (elűzés, kitelepedés, elhurcolás). A tanulmányból kiderül, hogy milyen szerepe van az emlékművek elkészítésében nyújtott segítségben a magánszemélyek adományainak, illetve olyan eseteket is megismerhetünk, ahol több kitelepített népcsoport (pl. bukovinai székelyek és svábok) közösen emlékezik. A „malenkij robot”-ra hurcolt tömegek emlékezetét, az alternatív emlékműként is értelmezhető számbéki Lehmgrube-projektet bemutató rész után megfogalmazott záró gondolatokban az 1989 utáni emlékezés szabadságáról és formáiról olvashatunk.

Balogh Balázs tanulmányában (Balázs Balogh: *Ungarische Gemeinschaften in West-Pennsylvania, 231–248.*) az amerikai magyarok közösségeit mutatja be Pennsylvania nyugati részén. Az első magyarok a 19–20. század fordulója körül érkeztek a vidékre, ahol többnyire a bányászatban kaptak munkát. A szerző a bevándorlók története mellett ismerteti a közösséget formáló társadalomnéprajzi tényezőket is. Egy magyar bányász életútja kapcsán képet kaphatunk a korabeli állapotokról, kulturális életről, a korábban bevándorlók (írek, olaszok) általi ellenséges magatartásról is. A tanulmány kitér a magyar egyházak közösség- és kultúraformáló szerepére, és felvázolja a régióban tapasztalható magyar jelenlét jelenlegi, hanyatló állapotát.

Tari Lujza a hagyományápolás családi háttere kapcsán a legjobb népdalénekesek és népzene-szokról ír (Lujza Tari: *Die Familie als Hintergrund der Traditionspflege. Wo finden sich die besten Sänger und Instrumentalspieler der Volksmusik?* 249–270.). A tanulmány ismerteti a magyar népzene-kutatás fejlődési útvonalt, majd több példán keresztül bemutatja a családi háttérnek a népzene- és néptáncudás átörökítésében játszott szerepét. Ezek mellett a nemi szerepek átalakulására is reflektál a tanulmány, ugyanis a 20. században már a nők számára is elfogadottá és megengedetté vált a zenélés.

Kuti Klára a jelenkori mindennapok kultúrájának múzeumban való megjelenítési lehetőségeiről értekezik. (Klára Kuti: *Spiegel oder Schleier? Über die Möglichkeit, zeitgenössische Alltagskultur im Museum zu präsentieren*, 271–292.). Az *Egyén és közösség változó terekben...* című kutatás keretében, a Nagyatádi Városi Múzeumban 2012–2013 között *A mi konyhánk a mi múzeumunkban* címmel megrendezett kiállítás képezi ennek a tanulmány-nak az alapját. A konyhai mindennapokat, a bevett gyakorlatokat, az igazodási mértékeket bemutató kiállítás anyagának ismertetése után a kutatásról, illetve a múzeum autoritását és a jelenkor agresszivitását firtató kérdéseket olvashatunk: a jelen és a jelen története a múltban keres önigazolást, aminek egyik színtere a múzeum. Éppen ezért összetett a tanulmány által is körbejárt jelenkor megjelenítésének kérdése.

Pusztai Bertalan tanulmányában (Bertalan Pusztai: *Authentizität, Inszenierung und das Exotische. Konstruierte Vergangenheit und inszenierte Gegenwart im Kontext zeitgenössischer Feste in Ungarn*, 293–326.) a bajai Halászléfőző Népünnepély kapcsán az autenticitás, a megrendezetség és az egzotikum kérdéskörét járja körül. A módszerek és a források ismertetése után a turizmusnak mint a fejlődéshez vezető lehetséges útnak az elméletét fejt ki. A bajai turisztikai és gasztronómiai rendezvény bemutatása, az autenticitás kérdésének, a helyiek és az idegenek kapcsolatának elemzése után az egzotikum újjászületését bemutató példák következnek, ami felveti a tanulmány

dilemmáját, hogy a bajai halászlé-turizmusban a kultúra sikeréről vagy sorsáról beszélhetünk-e.

Márton Mihai a Státustörvény kapcsán két magyarországi napilapnak a határon túli magyarokkal kapcsolatos szóhasználatáról, a tömegkommunikációs eszközökben előforduló 21. század eleji etnikai megnevezésekről értekezik (Mihai Márton: *Ethnische Bezeichnungen in ungarischen Medien zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, 327–340.). A tanulmány ismerteti Magyarországot és a határain túl létrejövő magyar közösségek történetét és a témához kapcsolódó diskurzusokat is. Az elemző részben a *Népszabadság* és a *Magyar Hírlap* 2001 és 2003 közötti írásában fellelhető szóhasználatról, ezek előidézett konnotációiról, kirekesztő vagy befogadó jellegéről és a Státustörvény-diskurzusban betöltött szerepükről olvashatunk.

Tóth Katalin tanulmányában (Katalin Tóth: *Schick, cool und kritisch? Urbane Fahrradkultur in Budapest*, 341–352.) Budapest példáján keresztül mutatja be a kerékpározás kultúrtörténetét a kezdetektől a jelenkori globális trendekig, illetve elemzi a közlekedési eszköz használata mögött rejlő motivációkat és városi kultúrakoncepciókat. Budapest biciklikultúráját elemezve a szocialista város- és közlekedéstervezés, a kerékpár népszerűségének alakulása, a világszerte népszerű biciklis felvonulás, a Critical Mass budapesti sikertörténete és a kerékpáros közlekedés kultúrájának intézményes háttérét biztosító szervezetek (Magyar Kerékpárosklub, Budapesti Közlekedési Központ) is bemutatásra kerülnek. A tanulmány végül a divat és az életmód, illetve a városképre gyakorolt hatásának szemszögéből tárgyalja a biciklizést.

A magyar néprajzkutatás eredményeit bemutató német nyelvű kiadvány hiánypótló mű, melyből a magyarság és a néprajzi kutatás jelenlegi helyzetéről kaphat képet a külföldi érdeklődő. Minél több ilyen jellegű összegzésre lenne szükség, hogy az elért eredmények nemzetközi szakmai körökbe is eljuthassanak.

Nagy Ákos